„НАРТСКИЯТ ЕПОС“ НА ОСЕТИНЦИТЕ И СВЕДЕНИЯТА ЗА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ В НЕГО (НЯКОИ ИСТОРИЧЕСКИ И ОНОМАСТИЧНИ ДАННИ)

Станимир Звездов

“THE NART SAGAS” OF THE OSSETIANS AND THE INFORMATION ABOUT ANCIENT BULGARIANS IN IT (SOME HISTORICAL AND ONOMASTIC DATA)

Stanimir Zvezdov

Abstact: *The subject of the article is the ‘‘Nart Sagas‘‘ of the Ossetians and some little known onomastic and historical information that shows the relations between Proto-Bulgarians and Alans.*

Keywords: *Nart Sagas, Proto-Bulgarians, Ossetians, Organa.*

„Нартският епос“ представлява паметник на епическото и героическо народно творчество на осетинския народ. Според осетинците, които устно предавали от поколение на поколение тези легенди, нарти се наричали техните предци. Тези легенди възникнали първоначално на осетинска почва, впоследствие се разпространили и сред съседните на тях народи от Северен Кавказ (чеченци, ингуши, абхазци, адигеи, балкарци и др.). В по-ново време това устно народно творчество било записано, оформяйки един цялостен епически цикъл. Макар и с легендарен характер, „Нартския епос“ съдържа в себе си богатство от етнически, лични и родови имена, както и отделни събития, които могат да бъдат използвани в исторически контекст (Дзиццойты 1992: 3 – 30; Дюмезиль 1976: 8 – 32).

В историческата наука отдавна е установено, че осетинците принадлежат към Иранския клон на Индоевропейското езиково семейство, свързвайки ги със скити, сармати

и алани (Гаглойти 1966: 241 – 254). В тази връзка „Нартският епос“ съдържа отгласи на много древни исторически събития, както за народите от Прикавказието, така и в частност за древните българи.

Пример за това е един епизод, споменат в легендата „Танец Нартов“, в който се разказва за един от враговете на нартите – Арган-Аурген или Агез-Биаурген, който събрал войска и покрай брега на Черно море опустошил някои от селата им (Памятники 1927: 23). В разказа за този персонаж не се споменава етноним, но тъй като най-големите врагове на нартите, споменати в епическата поема, са племето „агури“, се приема, че всъщност Арган-Аурген е бил водач на това племе. Има различни мнения за това кой народ се крие зад тези „агури“, като се предполага, че са огури, огузи и дори родствени на древните българи (Дзиццойты 1992: 185 – 190). От друга страна, името Арган-Аурген твърде много прилича на името на Органа, вуйчото на кан Кубрат, основател на Стара Велика България, което кара повечето изследователи да отъждествят тези две личности, приемайки, че отношенията между алани и древни българи не винаги са били мирни и приятелски, изхождайки от това, че Арган-Аурген е враг на нартите (Кузнецов 1980: 105, бел. 44; Рахно 2016: 376). Личността на Органа е твърде спорна, като все още се дискутира чий наместник е бил – дали на авари, или на тюрки, които си поделят степната зона през втората половина на VI и първите десетилетия на VII век. Интересното е, че в Лондонския препис на „Бревиарий“ на патриарх Никифор името е дадено като Аргана, което още повече се приближава до антропонима Арган-Аурген (Атанасов 2015: 33 – 48; Звездов 2017: 351 – 366).

За съжаление в изворите няма конкретни данни за алано-българските отношения. Единственото, което се знае е, че те са били съседни народи в района на Прикавказието. Но това легендарно сведение за Арган-Аурген и войната му с нартите, предците на осетинците, които в случая може да се идентифицират с племето на аланите, показва, че е възможно да е имало конфликти между двете племенни формации – тази на българите и тази на аланите. В случая дори може да се предположи, че древните българи са направили опит да разширят територията си на юг. В тази връзка има и други данни от „Нартския епос“, които показват взаимни влияния между алани и българи. В друг легендарен разказ от „Нартския епос“ се разказва историята на Бурафарниг, който бил от нартския род Борат, но бил прогонен от нартите и живеел изолиран. Той имал син Болгар, който според разказа отмъстил за прогонването на баща си. Присъствието на българското етническо име в разказа, споменато като лично име, кара учените да смятат, че това е проявление отново на алано-българските контакти и влияния (Дзиццойты 1992: 190 – 192; Рахно 2016: 376 – 377). Споменаването на името Болгар в случая може би показва известно влияние на древните българи над аланите, както се вижда и от едно друго име, споменато в „Нартския епос“. В едно от сказанията се споменава за великан, който воювал с нартите, на име Умар. В друг разказ се говори за друг Умар, който бил представител на рода Алагата. Близостта на това име с името на българския владетел от 766 година, който управлявал само 40 дни Умар (Умор), както и с другите споменати ономастични данни, кара някои изследователи да прокарват хипотезата, че етническата история на древните българи е свързана с тази на аланите (Дзиццойты 1992: 192; Рахно 2016: 375 – 379). Разбира се, името Умар, макар да е зафиксирано при древните българи и осетинците, може да е било възприето и от друг народ.

Споменаването на имената Арган-Аурген и Болгар, които вероятно са свързани с древните българи, показват, че контактите между общностите на древните българи и

аланите като съседни народи са били твърде тесни, макар и вероятно не винаги мирни. В тази връзка в последните десетилетия се обръща внимание на близките отношения на древните българи с ираноезичните народи в Прикавказието. Може би споменатите ономастични данни зафиксират етногенетичните процеси на оформянето на древнобългарския етнос, процеси без съмнение сложни и многосъставни, в които участие взимат както ираноезични елементи, така и тюркски. В тази връзка Болгар, споменат като син на Бурафарниг (нарт по произход), представя ираноезичното присъствие при оформянето на древнобългарския етнос. Въпросите са все още дискусионни, но споменатите данни в „Нартския епос“ са уникални и пораждат ред хипотези за отношенията на древните българи с аланите – два съседни и без съмнение близки народа в района на Кавказ.

Използвана литература (References)

Атанасов 2015: Георги Атанасов. *Първостроителите на българската държавност. Органа, Кубрат, Аспарух, Тервел*. София, 2015. [Georgi Atanasov. *Parvostroitelite na balgarskata darzhavnost. Organa, Kubrat, Asparuh, Tervel*. Sofia, 2015.]

Гаглойти 1966: Юрий Гаглойти. *Аланы и вопросы этногенеза осетин*. Тбилиси, 1966. [Yurij Gaglojti. *Alany i voprosy etnogeneza osetin*. Tbilisi, 1966.]

Дзиццойты 1992: Юрий Дзиццойты. *Нарты и их соседи. Географические и этнические названия в Нартском эпосе*. Владикавказ, 1992. [Yurij Dziccojty. *Narty i ih sosedi. Geograficheskie i etnicheskie nazvaniya v Nartskom epose*. Vladikavkaz, 1992.]

Дюмезиль 1976: Жорж Дюмезиль. *Осетинский эпос и мифология*. Москва, 1976. [Zhorzh Dyumezil‘. *Osetinskij epos i mifologiya*. Moskva, 1976.]

Звездов 2017: Станимир Звездов. Стара Велика България и възходът на уногундурите при кан Кубрат. – *История*, XXV (2017), 4, 351 – 370. [Stanimir Zvezdov. Stara Velika Bulgaria i vazhodat na unogundurite pri kan Kubrat. – *Istoria*, XXV (2017), 4, 351 – 370.]

Кузнецов 1980: Владимир Кузнецов. *Нартский эпос и некоторые вопросы истории осетинского народа*. Орджоникидзе, 1980. [Vladimir Kuznecov. *Nartskij epos i nekotorye voprosy istorii osetinskogo naroda*. Ordzhonikidze, 1980.]

Памятники 1927: *Памятники народного творчества осетин*. Вып. 2. Владикавказ, 1927. [*Pamyatniki narodnogo tvorchestva osetin*. Vyp. 2. Vladikavkaz, 1927.]

Рахно 2016: Константин Рахно. Булгары в осетинском нартовском эпосе – В: *Кочевые народы юга Росии: Исторический опыт и современность*. Элиста, 2016. [Konstantin Rahno. Bulgary v osetinskom nartovskom epose – V: *Kochevye narody yuga Rosii: Istoricheskij opyt i sovremennost‘*. Elista, 2016.]

Станимир Звездов,
независим изследовател,
Stanimir.zvezdov@abv.bg